

Panhellenic Conference of Educational Sciences

Vol 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ :

Παπαδότος Ιωάννης

Μπαστέα Αγγελική

Νικολόπουλος Ιωάννης

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την

Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANI CARAVEL

15-18 Ιουνίου 2017

**Η επίδραση της Μουσικοθεραπείας στην
ανάπτυξη κοινωνικών- επικοινωνιακών
δεξιοτήτων σε παιδιά με αυτισμό.**

ΑΓΑΠΗ ΛΥΓΕΡΑΚΗ, ΓΑΡΥΦΑΛΙΑ ΧΑΡΙΤΑΚΗ,
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ-ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

doi: [10.12681/edusc.1774](https://doi.org/10.12681/edusc.1774)

To cite this article:

ΛΥΓΕΡΑΚΗ Α., ΧΑΡΙΤΑΚΗ Γ., & ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α.-Σ. (2019). Η επίδραση της Μουσικοθεραπείας στην ανάπτυξη κοινωνικών- επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε παιδιά με αυτισμό. *Panhellenic Conference of Educational Sciences*, 1, 598–612. <https://doi.org/10.12681/edusc.1774>

Η επίδραση της Μουσικοθεραπείας στην ανάπτυξη κοινωνικών- επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε παιδιά με αυτισμό.

Αγάπη Αυγεράκη Παιδαγωγός Προσχολικής Ηλικίας

alygeraki@amcstudent.edu.gr

Γαρυφαλιά Χαριτάκη Διδάκτορας Ειδικής Αγωγής Π.Τ.Δ.Ε Ε.Κ.Π.Α.

gcharitaki@metropolitan.edu.gr

Αλέξανδρος – Σταμάτιος Αντωνίου Επίκουρος Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε Ε.Κ.Π.Α.

asantoni@hol.gr

Περίληψη

Ο Αυτισμός αποτελεί μια νευροαναπτυξιακή διαταραχή που επηρεάζει την λειτουργία του εγκεφάλου και κατά συνέπεια και άλλους τομείς ανάπτυξης με έναν ασταθή και ακανόνιστο τρόπο. Υπάρχουν πολλές θεραπευτικές προσεγγίσεις για τον αυτισμό και μια από αυτές είναι και η μουσικοθεραπεία. Η μουσικοθεραπεία αποτελεί μια θεραπεία με καθαρά θεραπευτικό χαρακτήρα (Αναγνωστοπούλου & Μάντη, 2009). Δεν επιδιώκει ούτε την ψυχαγωγία ούτε και τη μουσική εκπαίδευση. Η μουσικοθεραπεία χρησιμοποιείται ως μέσο έκφρασης και δημιουργικότητας, δίνοντας σε άτομα με περιορισμένες δυνατότητες λεκτικής επικοινωνίας όπως στα άτομα με αυτισμό, έναν εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας και έκφρασης. Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να ερευνηθεί την ανάπτυξη των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων μέσω της μουσικοθεραπείας σε παιδιά με Δ.Α.Φ., με έμφαση στην συναισθηματική ανάπτυξη, στα προβλήματα συμπεριφοράς καθώς και στη γενικότερη κοινωνική συμπεριφορά. Για τις ανάγκες διερεύνησης του παραπάνω σκοπού χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος και τα εργαλεία συλλογής δεδομένων που βοήθησαν στην υλοποίηση της ήταν η ημιδομημένη συνέντευξη και η δομημένη παρατήρηση. Στη συνέντευξη συμμετείχαν ειδικοί θεραπευτές οι οποίοι υλοποιούν μουσικοθεραπευτικές προσεγγίσεις και η παρατήρηση χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να καταγραφεί ενδεχόμενη μεταβολή στις μη αποδεκτές συμπεριφορές ενός παιδιού το οποίο παρακολουθεί πρόγραμμα μουσικοθεραπείας. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων καταδεικνύουν, σημαντική αδυναμία του παιδιού με Δ.Α.Φ. τόσο σε επίπεδο επικοινωνίας, όσο και κοινωνικότητας. Η μουσικοθεραπεία, φαίνεται, να λειτουργεί επιβοηθητικά τόσο στις κοινωνικές, όσο και στις επικοινωνιακές τους δεξιότητες. Ακόμη, θετική υπήρξε η επίδραση της μουσικοθεραπείας στα προβλήματα συμπεριφοράς καθώς και στην ενίσχυση της γενικότερης θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η μουσικοθεραπεία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην πρόιμη παρέμβαση για την αντιμετώπιση αδυναμιών που αντιμετωπίζουν παιδιά με Δ.Α.Φ.

Λέξεις – Κλειδιά: Μουσικοθεραπεία, Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, Κοινωνικές Δεξιότητες, Επικοινωνιακές Δεξιότητες

Abstract

Autism is a neurodevelopmental disorder that affects the functioning of the brain and consequently other areas of development in an unstable and irregular way. There are many therapeutic approaches to autism and one of them is music therapy. Music therapy is a purely

therapeutic treatment (Anagnostopoulou & Manti, 2009). It does not seek entertainment or music education. Music therapy is used as a means of expression and creativity, giving people with limited verbal communication capabilities such as autistic people an alternative way of communicating and expressing themselves. The purpose of this research is to investigate the development of social and communication skills through music therapy in children with ASD, focusing on emotional development, behavioral problems and general social behavior. For the purposes of investigating the above purpose, the quality method and the data collection tools that helped to implement it were the semi-structured interview and the structured observation. In the interview were special therapists who implement music therapy approaches and observation was used to record a possible change in the unacceptable behaviors of a child attending a music therapy program. The results obtained from the qualitative analysis of the data demonstrate a significant weakness of the child with ADHD, both in terms of communication and sociability. Music therapy seems to be helpful both in their social and communicative skills. Furthermore, the effect of music therapy on behavioral problems as well as the enhancement of the overall positive social behavior was positive. The results of the research show that music therapy plays an important role in early intervention to address the weaknesses faced by children with DFD.

Εισαγωγή

Ο αυτισμός σύμφωνα με το DSM IV ορίζεται ως μια διαταραχή της ανάπτυξης από την γέννηση του παιδιού αλλά εμφανίζεται και εξελίσσεται από τρία έτη. Το άτομο που βρίσκεται στο φάσμα του αυτισμού παρουσιάζει προβλήματα σε τρεις τομείς την κοινωνικότητα, την επικοινωνία και την φαντασία.

Θεωρείται πως είναι μια εκ γενετής αναπτυξιακή διαταραχή του εγκεφάλου και το άτομο που πάσχει από αυτισμό, ζει με αυτόν καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του. Είναι μια πρώιμη και σφαιρική διαταραχή της εξέλιξης και τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι οι σοβαρές διαταραχές στην επικοινωνία, η αδυναμία στις κοινωνικές τους σχέσεις και οι διαταραχές συμπεριφοράς τους. Πολύ συχνό φαινόμενο στον αυτισμό είναι οι δυσκολίες που εμφανίζονται στην αισθητηριακή ολοκλήρωση, στην ανάπτυξη της «θεωρίας του νου», στις κινητικές τους στερεοτυπίες καθώς και στην υπερδιέγερση τους. Ο αυτισμός οφείλεται σε μια νευρολογική διαταραχή που επηρεάζει την λειτουργία του εγκεφάλου και κατά συνέπεια και άλλους τομείς ανάπτυξης με έναν ασταθή και ακανόνιστο τρόπο. Όπως αναφέρθηκε ο αυτισμός εμφανίζεται στην ηλικία των τριών ετών και σπάνια νωρίτερα και το νοητικό επίπεδο των παιδιών με αυτισμό που κυμαίνεται από τα ανώτερα επίπεδα νοημοσύνης μέχρι και τις βαρύτερες μορφές νοητικής στέρησης (Κεκές, Χίτογλου- Αντωνιάδου, Χίτογλου- Χατζή, 2010). Συνεπώς ο αυτισμός χρειάζεται προσεχτική αξιολόγηση και διάγνωση, ώστε να ξεχωρίζει από άλλα παρόμοια σύνδρομα π.χ. Asperger.

Υπάρχουν πολλές θεραπευτικές προσεγγίσεις για τον αυτισμό και μια από αυτές είναι και η μουσικοθεραπεία. Η μουσικοθεραπεία, όπως υποστηρίζουν η Αναγνωστοπούλου και η Μάντη (2009), είναι μια θεραπεία με καθαρά θεραπευτικό χαρακτήρα. Δεν επιδιώκει ούτε την ψυχαγωγία ούτε και τη μουσική εκπαίδευση. Η μουσικοθεραπεία χρησιμοποιείται ως μέσο έκφρασης και δημιουργικότητας, δίνοντας σε άτομα με περιορισμένες δυνατότητες λεκτικής επικοινωνίας όπως στα άτομα με αυτισμό, έναν εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας και έκφρασης.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας είναι τα εξής:

- Υπάρχει θετική επίδραση στην συναισθηματική ανάπτυξη του μαθητή με την υλοποίηση της μουσικοθεραπείας;
- Σημειώνεται βελτίωση στα προβλήματα συμπεριφοράς του μαθητή μετά την παρέμβαση της μουσικοθεραπείας;
- Ενισχύεται η γενικότερη θετική και κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή;

Στην συνέχεια της εργασίας και για τις ανάγκες διερεύνησης του παραπάνω σκοπού χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος και τα εργαλεία συλογής δεδομένων που βοήθησαν στην υλοποίηση της ήταν η συνέντευξη και συγκεκριμένα η ημιδομημένη συνέντευξη και η δομημένη παρατήρηση. Η παρατήρηση έγινε για την καταγραφή των μη αποδεκτών συμπεριφορών του παιδιού. Ακολουθούν τα ηθικά ζητήματα όπου περιγράφεται με αυτόν τον τρόπο πως τηρήθηκαν οι αρχές δεοντολογίας και τα δεδομένα που συλλέχθηκαν διασφαλίστηκαν με βάση των κώδικα δεοντολογίας.

Από όλα όσα αναφέρονται παραπάνω καθίσταται σαφής η αναγκαιότητα της διερεύνησης της μουσικοθεραπείας ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων ενός παιδιού με αυτισμό. Μέσα από την έρευνα αναμένεται να παρουσιάζεται ένα διαφοροποιημένο προφίλ ενός παιδιού με αυτισμό έπειτα από μερικές συνεδρίες μουσικοθεραπείας. Επίσης, αναμένεται να υπάρχει θετική επίδραση στην συναισθηματική ανάπτυξη του μαθητή, καθώς και να σημειωθεί βελτίωση στα προβλήματα συμπεριφοράς του μαθητή. Τέλος, αναμένεται να ενισχυθεί η γενικότερη θετική και κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή.

Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Η Wing (2000) υποστηρίζει πως είναι δύσκολο να δοθεί ένας συγκεκριμένος ορισμός για τον αυτισμό. Για τον λόγο ότι ο αυτισμός παρουσιάζει διαφορές και από το πλήθος των πηγών που προέρχεται από τους διάφορους επαγγελματίες- ειδικούς που εμπλέκονται αλλά και από τους γονείς των παιδιών με αυτισμό.

Η Γενά (2000) αναφέρει πως ο αυτισμός προέρχεται από το ελληνικό «Αυτός» που σημαίνει «εγώ ο ίδιος» και αυτό φαίνεται γιατί ο αυτισμός είναι μια μορφή αυτοερωτισμού, διότι το «αυτός» προϋποθέτει μια επιστροφή στον εαυτό (Γεννά 2000).

Ο αυτισμός αποτελεί μια περίπλοκη διαταραχή φάσματος, δηλαδή επηρεάζει τα άτομα με ποικίλους τρόπους. Εκδηλώνεται είτε στην πιο ήπια μορφή του είτε στην πιο βαριά μορφή του (κλασσικό ή τυπικός αυτισμός) ή με σύνδρομο Asperger. Το σύνδρομο Asperger είναι ένα σύνδρομο όπου τα άτομα που πάσχουν από αυτό είναι πολύ υψηλής λειτουργικότητας (Αργυριάδη, 2011).

Σύμφωνα με το ICD- 10 (2008) ο αυτισμός ανήκει στην Διαταραχή του Αυτιστικού Φάσματος. Η ομάδα των διαταραχών αυτών είναι χαρακτηριζόμενη από τις ποιοτικές ανωμαλίες στις κοινωνικές συναλλαγές, στους τρόπους επικοινωνίας, και από περιορισμένες στερεοτυπίες και επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες και ενδιαφέροντα. Οι ποιοτικές αυτές ανωμαλίες είναι το κυρίαρχο διάχυτο χαρακτηριστικό της λειτουργικότητας του ατόμου σε όλες τις περιστάσεις. Η διαταραχή αυτή δυσκολεύει τα άτομα να κατανοούν σωστά όσα βλέπουν, ακούν αισθάνονται αντιμετωπίζοντας έτσι προβλήματα στις κοινωνικές σχέσεις στην επικοινωνία και την συμπεριφορά τους (Grandin & Scariano, 1995). Δεν είναι μια στατική κατάσταση και τα συμπτώματα του είναι διαφορετικά σε κάθε ηλικία. Κάποια χαρακτηριστικά του γίνονται εμφανή

από τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου κάποια εμφανίζονται αργότερα και ενώ άλλα εξαλείφονται με τον καιρό (Αργυριάδη, 2011).

Ο αυτισμός ως μια πρώιμη σφαιρική διαταραχή της εξέλιξης που αντιμετωπίζει προβλήματα στην επικοινωνία, στην αδυναμία κοινωνικών σχέσεων και διαταραχές συμπεριφοράς είναι αποτέλεσμα μιας νευρολογικής διαταραχής που επηρεάζει την λειτουργία του εγκεφάλου και διάφορους τομείς ανάπτυξης με ασταθή τρόπο (Χιτόγλου- Αντωνιάδου, Κεκές, Χιτόγλου- Χατζή, 2000).

Οι Γουρνιεράκη και Μπαλωμενάκη (2009) αναφέρουν την ιστορική αναδρομή του αυτισμού. Ένας Ελβετός ψυχίατρος ο Bleuler το 1911 έδωσε τον όρο «αυτισμό» για να δηλώσει την απώλεια επαφής και επικοινωνίας του ψυχικά ασθενούς με την πραγματικότητα, ο ίδιος τότε πίστευε πως τα άτομα αυτά έχουν κανονική νοημοσύνη. Το 1943 ο Leo Kanner περιέγραψε μέσω μια εργασίας του που έφερε ως τίτλο «Διαταραχές Συναισθηματικής Επαφής του Αυτιστικού Ατόμου» τις κοινωνικές και επικοινωνιακές διαφορές που χαρακτηρίζουν τον αυτισμό.

Ενώ ο Asperger από την άλλη περιέγραψε μια κατηγορία παιδιών το 1944, την οποία ονόμασε «αυτιστική ψυχοπάθεια» αλλά κατά την άποψη του πίστευε ότι υπήρχε μια θεμελιώδης ανωμαλία εκ γενετής η οποία προκαλούσε αυτά τα χαρακτηριστικά προβλήματα (Αναγνωστοπούλου, Μάντη 2009).

Σύμφωνα με την Αργυριάδη (2011) ο αυτισμός αποτελεί μια σπάνια διαταραχή και παρόλο που δεν γνωρίζουμε ακόμα την φύση του αυτισμού είναι δύσκολο να γνωρίσουμε τον ακριβή αριθμό των ατόμων που με αυτισμό χάρη στις επιδημιολογικές έρευνες οι οποίες στηρίζονται σε συμπεριφοριστικά χαρακτηριστικά. Σε πρόσφατες έρευνες που έγιναν στην Ευρώπη οι επιστήμονες τονίζουν πως τα ποσοστά των ατόμων που έχουν διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού ανέρχονται σε 58: 10.000. Παρατηρείται ότι σε κάθε 1 με 2 παιδιά σε κάθε 10.000 που γεννιούνται (1,5: 10.000). Σε παλαιότερες έρευνες 4 με 5 άτομα σε 10.000 που γεννιούνται έχουν τον κλασικό αυτισμό και περίπου 20 σε κάθε 10.000 παρουσιάζουν αυτιστικές τάσεις. Ενώ νεότερες έρευνες και συγκεκριμένα στο Α' Επιδημιολογικό Συνέδριο της Παγκόσμιας Οργάνωσης Αυτιστικών (Νοέμβριος 2002) δείχνουν ότι τα ποσοστά των ατόμων με αυτιστικές τάσεις ανέρχονται σε 50 ανά 10.000.

Στην Ελλάδα δεν έχουν γίνει παρόμοιες έρευνες αλλά με βάση τα δεδομένα που προκύπτουν παραπάνω στην χώρα μας υπάρχουν 4.000 με 5.000 παιδιά και ενήλικες με κλασικό αυτισμό και 20.000 με 30.000 με διαταραχές του αυτιστικού φάσματος (Αργυριάδη, 2011).

Σε έρευνες που έγιναν την τελευταία δεκαετία ξαναγύρισαν πάντως στην αρχική έρευνα, την οποία είχε κάνει ο Kanner δίνοντας οι ερευνητές έμφαση στην πολύπλοκη αλληλεξάρτηση του γνωστικού τρόπου της μάθησης, της κοινωνικής αντίληψης, της γλώσσας και των προτύπων κοινωνικότητας. Τα βασικά συμπτώματα του αυτισμού εξετάζονται μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον, σε κοινωνική κατανόηση και κοινωνικό-επικοινωνιακές επαφές» (Γουρνιεράκη και η Μπαλωμενάκη, 2009).

Τα αίτια του αυτισμού ακόμα και σήμερα παραμένουν άγνωστα. Ωστόσο, οι περισσότερες εμπειριστατωμένες έρευνες συγκλίνουν στην άποψη πως τα αίτια του αυτισμού οφείλονται σε οργανικά και όχι σε ψυχογενή αίτια. Βέβαια παραμένει ακόμα άγνωστο αν η οργανική έκπτωση που προκαλεί τον αυτισμό οφείλεται σε έναν ενιαίο οργανικό παράγοντα ή σε άλλα ποικίλα οργανικά αίτια (Jordan & Powell, 2000). Οι παράγοντες αυτοί είναι δύο οι γενετικοί και οι ψυχοκοινωνικοί. Οι Γενετικοί παράγοντες για την Ψυχιατρική θεωρείται πως ο αυτισμός είναι μια από τις πλέον κληρονομήσιμες διαταραχές. Παρά τον υψηλό βαθμό κληρονομικότητας, η αιτιολογία είναι ετερογενής, με πολύ πιθανή εμπλοκή γονιδίων και χρωμοσωμικών περιοχών. Η γενετική ετερογένεια συμβαδίζει με την ποικιλομορφία της κλινικής εικόνας. Κάθε γονίδιο πιθανώς συνεισφέρει με διαφορετικό τρόπο στην εμφάνιση της διαταραχής. Δηλαδή στοιχεία από

έλεγχου του γονιδιώματος σε οικογένειες με περισσότερα από ένα άτομα με αυτισμό υπάρχουν ενδείξεις ότι δέκα και ίσως παραπάνω γονίδια αλληλεπιδρούν για να προκαλέσουν τον αυτισμό. Ενώ οι Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες όπως αναφέρονται σε παλαιότερες θεωρίες ο αυτισμός θεωρούνταν μια συναισθηματική ψυχρότητα των γονέων ή ακατάλληλες πρακτικές διαπαιδαγώγησης και ανατροφής που πλέον θεωρούνται ανυπόστατες (Jordan & Powell, 1995) Οι γονείς των ατόμων με αυτισμό ανήκουν σε διάφορα κοινωνικά στρώματα και όλοι έχουν ανάγκη από στήριξη για να αντιμετωπίσουν τη διαταραχή των παιδιών τους και το χρόνιο στρες στην οικογένεια. Τα παιδιά με διαταραχή του αυτιστικού φάσματος και με οποιαδήποτε άλλη διαταραχή, αντιδρούν με την με επιδείνωση των συμπτωμάτων στο ψυχοκοινωνικό στρες και πολλές φορές εμφανίζουν αυξημένη ευαισθησία ακόμη και σε πολύ μικρές αλλαγές στο περιβάλλον τους (Βογινδούκας & Sherratt, 2005).

Ο Νότας (2004) υποστηρίζει πως η διάγνωση του αυτισμού δεν πρέπει να γίνεται από μερικά στοιχεία που παρουσιάζουν μια σειρά συμπτωμάτων και διαταραχών. Τα χαρακτηριστικά που πρέπει να είναι εμφανή σε μια διάγνωση μιας διαταραχής του αυτιστικού φάσματος είναι αρχικά η διαταραχή της κοινωνικής αλληλεπίδραση και της κοινωνικότητας. Δηλαδή τα άτομα δείχνουν έντονη αδιαφορία για τους άλλους ανθρώπους κυρίως για τα άλλα παιδιά δείχνοντας μεγαλύτερη προσοχή σε αντικείμενα. Ορισμένα παιδιά αποζητούν τον ενήλικα γιατί δέχονται παθητικά την κοινωνική επαφή και δείχνουν και κάποιου βαθμού ευχαρίστηση, όμως δεν προσεγγίζουν τους άλλους αυθόρμητα ενώ μερικά άλλα, τους άλλους τους προσεγγίζουν με έναν τρόπο παράξενο, ακατάλληλο και τελετουργικά επαναλαμβανόμενο (Νότας, 2004). Δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η διαταραχή της επικοινωνίας που αντιμετωπίζουν παρουσιάζοντας προβλήματα στην κατανόηση και την χρήση κάθε επικοινωνίας λεκτικής και μη- λεκτικής. Αντίθετα με τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης τα παιδιά με αυτισμό δεν επαναλαμβάνουν στην επικοινωνία μια τυπική διαδικασία. Και ένα τρίτο χαρακτηριστικό είναι η κατανόηση των πληροφοριών που τις μεταδίδουν με χειρονομίες, με την έκφραση του προσώπου, την στάση του σώματος και τον τόνο της φωνής τους. Εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό είναι, ότι μερικά παιδιά υπάρχει περίπτωση να μην αποκτήσουν ποτέ την ομιλία και θα πρέπει εναλλακτικά να διδαχθούν άλλα συστήματα επικοινωνίας (Νότας, 2004). Από τα παραπάνω παρατηρούμε πως τα παιδιά με αυτισμό έχουν έλλειψη στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Υπάρχει επίσης έλλειψη φαντασίας που δυσκολεύει τα άτομα αυτά να κατανοήσουν τις απόψεις και τα συναισθήματα των άλλων γεγονός που τα κάνει να φαίνονται αδιάφορα. Επιπλέον τα παιδιά με αυτισμό δυσκολεύονται στην ανάπτυξη του φανταστικού παιχνιδιού, που βοηθά τα φυσιολογικά παιδιά γνωρίζουν τον κόσμο που ζουν (Αργυριάδη, 2011).

Η διάγνωση του αυτισμού κρίνονται κρίσιμες και γι' αυτό θα πρέπει να γίνονται όσο το δυνατό πιο νωρίς γιατί κάθε άτομο με αυτισμό επηρεάζεται ξεχωριστά και σε διαφορετικό βαθμό ανεξαρτήτου φύλου και ηλικίας. Για να γίνουν σωστά η διαγνωστική διαδικασία θα πρέπει να υπάρχει ιστορικό της ανάπτυξης του παιδιού την συμπεριφορά του, την ψυχολογική του αξιολόγηση με την χρήση κατάλληλων δοκιμασιών που θα δείξουν αν όντως το παιδί έχει αυτισμό και ποιες εκπαιδευτικές διαδικασίες θα ακολουθήσουν (Βογινδούκας, Καλομοίρης, Παπαγεωργίου, 2007).

Στα πλαίσια του αυτισμού έχουν γίνει διάφορες σχετικές έρευνες που αφορούν την επίδραση της μουσικοθεραπείας στη συμπεριφορά, την επικοινωνία και την κοινωνικοποίηση των παιδιών με αυτισμό. Κάποιες έρευνες εστιάζουν στην ανάπτυξη των γενικών και ειδικών ικανοτήτων των παιδιών αυτών ή στην ικανότητα τους για την γνωσιακή επεξεργασία της μουσικής πληροφορίας. Σχετικά όμως με την επίδραση της μουσικής στην επιθετική συμπεριφορά οι έρευνες εστιάζουν κυρίως σε άτομα με αναπτυξιακές διαταραχές (Κάργιου, 2012).

Σε μία έρευνα που έγινε από τον Ford (1999) όπως αναφέρεται στην Κάργιου (2012) συγκρίνει την μουσική μεταξύ τρόπων αντιμετώπισης της αυτοτραυματικής συμπεριφοράς μιας

εικοσάχρονης κοπέλας με αναπτυξιακές δυσκολίες, αναπηρία, μειωμένες ικανότητες επικοινωνίας καθώς και προβλήματα όρασης. Τα συμπεράσματα που βγήκαν από αυτή την έρευνα έδειξαν πως κατά τη διάρκεια ακρόασης μουσικής η αυτοτραυματική συμπεριφορά μειώθηκε, ενώ κατά τη διάρκεια των μουσικών δραστηριοτήτων, στις οποίες συμμετείχε ενεργά μαζί με τον ερευνητή, η συμπεριφορά αυτή δεν εμφανιζόταν. Όμως τα αποτελέσματα αυτά της έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν γιατί η συγκεκριμένη είναι μελέτη περίπτωσης.

Σε μια άλλη έρευνα του Wigram (1992) όπως αναφέρεται στην Κάργιου (2012) επικεντρώθηκε στην ακρόαση μουσικής συνδυασμένης με ήχους χαμηλής συχνότητας αντιμετωπίζοντας τον αυτοτραυματισμό τριών ατόμων με μαθησιακές δυσκολίες ηλικίας 26, 27 και 31. Τα αποτελέσματα έδειξαν για τους δυο από τους τρεις συμμετέχοντες πως η αυτοτραυματική τους συμπεριφορά μειώθηκε ενώ για τον τρίτο συμμετέχοντα τα αποτελέσματα δεν ήταν ξεκάθαρα. Αλλά και αυτή η έρευνα δεν μπορεί να γενικευτεί για τον ίδιο όπως του Ford (1999) (Κάργιου, 2012).

Αν και ο αυτισμός δεν μπορεί να θεραπευτεί τελείως, υπάρχουν ωστόσο θεραπευτικές μέθοδοι που βοηθούν τα άτομα με αυτισμό να επικοινωνήσουν οι οποίες συνιστώνται να αρχίζουν να εφαρμόζονται σε μικρή ηλικία. Οι περισσότερες από τις θεραπείες συνδέονται με την εκπαίδευση. Αυτό σημαίνει πως η θεραπευτική αγωγή του ατόμου με αυτισμό σταματάει όταν αυτό τελειώσει το σχολείο, είτε ένα ειδικό σχολείο είτε ένα σχολείο τυπικής εκπαίδευσης (Βιολάρη & Γιαννάκου 2012).

Υπάρχουν τόσες πολλές θεραπείες για τον αυτισμό με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουν οι θεραπευτές ποια είναι η πιο αποτελεσματική. Η αντιμετώπιση των θεμάτων που σχετίζονται με την διαταραχή αισθητηριακής, όπως η ευαισθησία στο θόρυβο και σε άλλες καθημερινές συνήθειες, επιτρέπει σε πολλά παιδιά με αυτισμό να λειτουργήσουν καλύτερα σε ένα προσχολικό περιβάλλον (Βουγιούκα, 2012). Τα είδη που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν σε παιδιά με αυτισμό είναι ABA (Δομημένη Συμπεριφορική Παρέμβαση) στόχος αυτού του προγράμματος είναι να το παιδί να μάθει να διαχειρίζεται την συμπεριφορά του, την πρώιμη παρέμβαση ειδικής φροντίδας από δάσκαλο ειδικής αγωγής που χρησιμοποιείται για να περιγράψει φροντίδες που παρέχονται στο παιδί πριν την ηλικία των τριών, η θεραπεία της αισθητηριακής ολοκλήρωσης που εφαρμόζεται από έναν εργοθεραπευτή και βοηθά το παιδί να διαχειρίζεται τα ερεθίσματα που λαμβάνει από το περιβάλλον του, καθώς και η λογοθεραπεία και η ειδική αγωγή που είναι ένα εξατομικευμένο πρόγραμμα σχεδιασμένο από ένα δάσκαλο ειδικής αγωγής (Βουγιούκα, 2012).

Στην παρούσα έρευνα μελετάται μια σχετικά νέα θεραπευτική μέθοδο για τον αυτισμό η μουσικοθεραπεία.

Ο όρος μουσικοθεραπεία είναι ένας σύνθετος όρος. Περιλαμβάνει την έννοια της μουσικής και την έννοια της θεραπείας. Μελετώντας την μουσικοθεραπεία ουσιαστικά μιλάμε για έναν συνδυασμό της μουσικής με την ψυχολογία, την ανάπτυξη του ατόμου, την θεραπεία και την νοσηλευτική (Μακρή- Μακρης, 2003).

Η μουσικοθεραπεία είναι μία μέθοδος παρέμβασης, που χρησιμοποιεί τη μουσική για να βοηθήσει τους ασθενείς να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Εφαρμόζεται κυρίως στην διάγνωση παιδιών και ενηλίκων με αισθητηριακές, συναισθηματικές- συμπεριφορικές διαταραχές και νευρολογικά προβλήματα (APMT, 2000 Ένωση Επαγγελματιών Μουσικοθεραπευτών Μεγάλης Βρετανίας).

Η μουσική, σύμφωνα με τις Τάτση και Τσούτση (2007), είναι μια συναισθηματική εμπειρία και συνοδεύει τον άνθρωπο σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του και τον οδηγεί σε πολύ βαθιές και προσωπικές συγκινήσεις. Ο άνθρωπος γνωρίζει από την πορεία της ζωής του την δυνατή επίδραση της μουσικής και για αυτό την χρησιμοποιεί ανάλογα με τις ανάγκες του (Τάτση-

Τσούτση, 2007). Αυτή είναι η θεραπευτική ιδιότητα της μουσικής που μπορεί να αλλάξει την ψυχοσωματική κατάσταση των ανθρώπων.

Σύμφωνα με την Ψαλτοπούλου (Χ.Χ) «Η μουσική στη μουσικοθεραπεία δίνει «φωνή» σ' αυτό που δεν έχει ακουστεί και ενώνει τις εσωτερικές και εξωτερικές διαφωνίες σε μια αρμονία που οδηγεί στη συμφωνία της ψυχοσωματικής ισορροπίας». Η μουσικοθεραπεία είναι η επιστήμη που ασχολείται με την επίδραση της μουσικής στο σώμα και το πνεύμα του ανθρώπου βασισμένη κυρίως στη διαπροσωπική σχέση με της τεχνικές και μεθόδους από την κλινική ψυχολογία (ψαλτοπούλου, Χ.Χ). Για την μουσικοθεραπεία έχουν γίνει αρκετές έρευνες σε διάφορους τομείς της ψυχολογίας και της ειδικής αγωγής δίνονται μερικές που έχουν γίνει στην ειδική αγωγή.

Η χρήση της μουσικοθεραπείας επικεντρώνεται στην ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων και στην κοινωνικής αλληλεπίδρασης, στη βελτίωση της επικοινωνίας, στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος για δημιουργικό παιχνίδι και άλλες δραστηριότητες καθώς και την προαγωγή της ψυχοκινητικής ανάπτυξης και στην διαχείριση και την μείωση των στερεοτυπικών συμπεριφορών. Σύμφωνα με την Βουγιούκα (2012) η μουσικοθεραπευτική προσέγγιση χρησιμοποιείται και πως πολυαισθητηριακή προσέγγιση.

Υπάρχουν πολύ μέθοδοι της μουσικοθεραπείας και επιλέγονται με βάση την προσέγγιση που θα επιλέξει ο θεραπευτής για τις ανάγκες του θεραπευόμενου. Οι κύριες μέθοδοι για την μουσικοθεραπεία είναι α) η δεκτική μουσικοθεραπεία όπου ο θεραπευόμενος ακούει προηχογραφημένη ή ζωντανή μουσική και απαντάει σε αυτή είτε με λόγο είτε με σχέδιο, κίνηση, χαλάρωση. Αυτή η μέθοδος ακολουθείται από τις εξής κατηγορίες το Relaxation που είναι η μουσική και ο διαλογισμός (Meditation) όπου ο θεραπευόμενος ακούει και μπαίνει στην διαδικασία διαλογισμού. Επίσης έχει και την ηχοθεραπεία (Vibroacoustic Therapy - V.A). Πρόκειται για μία μέθοδο που χρησιμοποιείται στην Αγγλία και τις Η.Π.Α και αφορά συγκεκριμένων χαμηλών ηχητικών συχνοτήτων στο σώμα. Και η δεύτερη κατηγορία της μουσικοθεραπείας είναι η ενεργητική μουσικοθεραπεία. Εδώ ο θεραπευόμενος παίζει μουσική και την δημιουργεί. Είναι μια σύνθεση με τις ψυχοπαιδαγωγικές μεθόδους και την εκτέλεση γνωστών μουσικών έργων. Τα όργανα που χρησιμοποιούνται είναι όργανα «έθνικ» τύπου διάφορων κρουστών, ξυλόφωνων, μεταλλόφωνων και φλογέρας. Μπορεί να γίνει σε ατομικά ή ομαδικά προγράμματα και δεν απαιτεί από τον θεραπευόμενο ειδικές γνώσεις (Κοψαλίδου, 2014).

Στα άτομα με αυτισμό απουσιάζει ή πρωτογενής διυποκειμενικότητα, η ικανότητα δηλαδή να εναρμονίσουν την συμπεριφορά τους με εκείνη των άλλων επιπλέον μια από τις εκφάνσεις του αυτισμού είναι η διαταραχή στην επικοινωνία και η μουσική και η κίνηση χρησιμοποιούνται για να αναπληρώσουν την επικοινωνία ως μη λεκτικά μέσα. Μπορεί δηλαδή η μουσική να καλλιεργήσει στο άτομο την δυνατότητα να επικοινωνεί και να βελτιώσει την συμπεριφορά του.

Η μουσική σε παιδιά με αυτισμό είναι σημαντική καθώς με τις πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα ευχαριστεί και τους δίνει την δυνατότητα να επικοινωνούν (Βουγιούκα, 2012).

Στην περίπτωση του αυτισμού, στόχος της μουσικοθεραπείας είναι το παιδί να αντιληφθεί τον κόσμο γύρω του ως μια κατάσταση που μπορεί να αλλάξει και να επηρεάσει ενεργά. Το βοηθά να αναλάβει πρωτοβουλίες και να αλληλεπιδράσει συνειδητά με τους γύρω του μέσα από θετικές εμπειρίες για να διαφοροποιήσει την κοινωνική του συμπεριφορά. Η μουσικοθεραπεία εφαρμόζεται στο αυτισμό σε ατομικό επίπεδο με δυο τρόπους. Ένας τρόπος είναι ο θεραπευόμενος να ακούει χωρίς να μιλά, τρία μουσικά κομμάτια και διηγείται τις εντυπώσεις του. Το πρώτο κομμάτι είναι για την συναισθηματική κατάσταση του που βιώνει εκείνη τη ώρα, το δεύτερο για να ισορροπήσει την φόρτιση που προκάλεσε το πρώτο κομμάτι και το τρίτο κομμάτι είναι για να προκαλέσει συναισθήματα ηρεμίας και χαράς. Ο δεύτερος τρόπος που εφαρμόζεται η μουσικοθεραπεία είναι να αναπτύξουν ο θεραπευτής και ο θεραπευόμενος ένα μουσικό διάλογο με απλά όργανα με το σύστημα Orff (Ευδοκίμου- Παπαγεωργίου, 1999).

Στα πλαίσια του αυτισμού έχουν γίνει διάφορες σχετικές έρευνες που αφορούν την επίδραση της μουσικοθεραπείας στη συμπεριφορά, την επικοινωνία και την κοινωνικοποίηση των παιδιών με αυτισμό (Κάργιου, 2012). Κάποιες έρευνες εστιάζουν στην ανάπτυξη των γενικών και ειδικών ικανοτήτων των παιδιών αυτών ή στην ικανότητα τους για την γνωσιακή επεξεργασία της μουσικής πληροφορίας. Σχετικά όμως με την επίδραση της μουσικής στην επιθετική συμπεριφορά οι έρευνες εστιάζουν κυρίως σε άτομα με αναπτυξιακές διαταραχές (Κάργιου, 2012).

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει πως η εφαρμογή της μουσικοθεραπείας παρουσιάζει καταλυτική επίδραση στην ανάπτυξη του ατόμου καθώς συμβάλλει στην αισθητηριακή, νοητική, φυσική, κοινωνική και ψυχοκινητική ανάπτυξη και την επικοινωνία δίνοντας στο άτομο να εξερευνήσει τα συναισθήματα του και τις κοινωνικές-επικοινωνιακές του δυσκολίες.

Μεθοδολογία Έρευνας

Μεθοδος

Η μεθοδολογία της έρευνας είναι μια ενέργεια κατά την οποία καλείται ο ερευνητής να διαλέξει, να αλληλεπιδράσει, να αξιολογήσει και να καθορίσει τις μεθόδους που θα χρησιμοποιήσει στην έρευνα του (Wellington, 2000). Η μέθοδος που θα ακολουθήσει ο ερευνητής αποτελεί σημαντική διαδικασία κατά την οποία ο ίδιος ο ερευνητής θα πρέπει να μελετήσει σε βάθος, ώστε να καταφέρει να συλλέξει πολλές πληροφορίες και να οδηγηθεί σε συμπεράσματα. Για την διεξαγωγή μιας επιστημονικής έρευνας χρησιμοποιούνται δυο μέθοδοι η ποσοτική και ποιοτική.

Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος γιατί δίνει την δυνατότητα στον ερευνητή να προσεγγίσει ένα ερευνητικό πεδίο και να επικεντρωθεί σε αυτό (Wellington, 2000).

Δειγματοληψία

Για την συλλογή των δεδομένων χρειάστηκε να συμμετάσχουν συνολικά επτά άτομα, συγκεκριμένα συμμετείχαν τέσσερις ειδικοί θεραπευτές (δύο γυναίκες και δυο άντρες), δυο μουσικοθεραπευτές (γυναίκες) και ένα παιδί (αγόρι) έξι ετών με αυτισμό που φοιτά σε γενικό σχολείο με την βοήθεια παράλληλης στήριξης.

Ερευνητικά Εργαλεία

Συνέντευξη

Ένα από τα εργαλεία της ποιοτικής έρευνας είναι συνέντευξη. Πρόκειται για την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία μεταξύ προσώπων που καθοδηγείται από τον ερευνητή ή τον ερωτώμενο ανάλογα με στόχο την απόσπαση πληροφοριών σχετιζόμενο με το αντικείμενο της έρευνας (Cohen και Manion, 2009). Στην παρούσα έρευνα θα γίνει ημιδομημένη συνέντευξη (βλ. παράρτημα), γιατί μπορεί γίνονται καθορισμένες ερωτήσεις οι οποίες δίνουν χώρο στην ερωτώμενο να απαντήσει λίγο πιο ελεύθερα. Η συνέντευξη θα γίνει στους ειδικούς θεραπευτές που εφαρμόζουν τη μουσικοθεραπεία σε παιδιά με αυτισμό. Οι απαντήσεις τους αναμένεται να επιτρέψουν την πρόσβαση στον τρόπο που βλέπουν οι άλλοι τα πράγματα στις στάσεις και στις σκέψεις που κρύβονται πίσω από τη συμπεριφορά τους. Η συνέντευξη επιλέχθηκε για την παρούσα έρευνα ως μέσο για τη βαθύτερη εξέταση των κινήτρων των ερωτώμενων για τους λόγους που απάντησαν με τον συγκεκριμένο τρόπο.

Παρατήρηση

Επίσης, στην έρευνα θα χρησιμοποιηθεί και η παρατήρηση και συγκεκριμένα η δομημένη παρατήρηση, η οποία θα πραγματοποιηθεί για την αποτύπωση των επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων ενός παιδιού με αυτισμό ηλικία 6 ετών (βλ. παράρτημα). Θα διαρκέσει 7 εβδομάδες και στόχος της είναι η καταγραφή της μεταβολής των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων του παιδιού ενώ του έχει γίνει παρέμβαση μέσω μουσικοθεραπειών. Η εκπαιδευτική αξιολόγηση των ιδιαίτερων αναγκών των μαθητών που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού είναι ένας από τους κυριότερους παράγοντες που καθορίζουν την αποτελεσματική διδασκαλία και τη διαμόρφωση επιτυχημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Robson, 2002). Στην Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν υπάρχει ένα εργαλείο εκπαιδευτικής αξιολόγησης που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών με αυτισμό. Κατά συνέπεια για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας θα χρησιμοποιηθεί το εργαλείο των Απτεσλή, Μητροπούλου και Τσακίνη το οποίο αφορά την αξιολόγηση των παιδιών που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού στους αναπτυξιακούς τομείς της επικοινωνίας και των κοινωνικών δεξιοτήτων.

Ερωτηματολόγιο

Και τέλος, θα δοθεί σε έναν από τους γονείς του παιδιού ένα ερωτηματολόγιο, στο οποίο θα καταγράψουν τα προσωπικά χαρακτηριστικά του παιδιού, προκειμένου να σκιαγραφηθεί πλήρως η υπό μελέτη περίπτωση.

Τριγωνοποίηση

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας θα πραγματοποιηθεί τριγωνοποίηση. Η τριγωνοποίηση στην επιστημονική έρευνα είναι η χρήση δυο ή περισσότερων μεθόδων συλλογής στην μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η χρήση περισσότερων από μιας μεθόδου επιτρέπει στην ερευνητή να συλλέξει πιο αξιόπιστα αποτελέσματα. Η αξιοπιστία θα ενισχυθεί με την επιλογή της κατάλληλης μεθοδολογίας για να μπορέσουν να απαντηθούν τα ερωτήματα της έρευνας, με τη χρήση του κατάλληλου δείγματος και το συνδυασμό κατάλληλων για την έρευνα εργαλείων συλλογής δεδομένων.

Αποτελέσματα και συζήτηση των ευρημάτων

Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν δυο μέθοδοι της ποιοτικής έρευνας, η παρατήρηση (δομημένη) και η συνέντευξη (ημιδομημένη). Η παρατήρηση και συγκεκριμένα η δομημένη παρατήρηση, η οποία θα πραγματοποιηθεί για την αποτύπωση των επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων ενός παιδιού με αυτισμό ηλικία 6 ετών που διήρκησε 4 εβδομάδες με στόχο την καταγραφή της μεταβολής των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων του παιδιού ενώ του έχει γίνει παρέμβαση μέσω μουσικοθεραπειών καθώς και έξι συνολικά συνεντεύξεις σε τέσσερις ειδικούς παιδαγωγούς και δύο μουσικοθεραπευτές που εκθέτουν τις απόψεις τους για την μουσικοθεραπεία.

Η παρατήρηση έγινε σε ένα κέντρο ειδικής αγωγής στον Νομό Αττικής όπου παρατηρήθηκε ένα παιδί έξι ετών που φοιτά σε ένα γενικό σχολείο και στα πλαίσια της εκπαίδευσης του κάνει μαθήματα μουσικοθεραπείας. Το παιδί είναι πολύ λειτουργικό αν και σε ότι και κάνει το ακολουθεί μια ειδικός παιδαγωγός ως παράλληλη στήριξη.

Όσο αφορά τις κοινωνικές του δεξιότητες την πρώτη βδομάδα παρατηρήθηκε πως τα επίπεδα κοινωνικής αλληλεπίδραση τους ήταν σχετικά, αρκετά, καλά επίπεδα. Την ώρα του μαθήματος της μουσικοθεραπείας το παιδί δεν ανεχόταν καμία φυσική επαφή όπως αγκάλιασμα ή γαργάλημα παρά μόνο την ώρα της ξεκούρασης. Όταν είναι στενοχωρημένος αναζητά παρηγοριά μόνο από την ειδικό παιδαγωγό της παράλληλης στήριξης που τον βοηθά να ανέχεται θορύβους ή κινήσεις άλλων που δουλεύουν μαζί του και μπορεί να ελέγχει την στάση του σώματος του από άλλα πρόσωπα. Κινείται ανάμεσα στο πλήθος αποφεύγοντας αρκετές φορές να αγγίζει ανθρώπους που είναι κοντά του παρά μόνο όταν το παροτρύνει η ειδική παιδαγωγός.

Η βλεμματική του επαφή βρισκόταν επίσης σε χαμηλά επίπεδα. Δεν είχε βλεμματική επαφή, δεν μπορούσε να παρατηρήσει τους άλλους γύρω του ενώ ασχολούνται με κάποια δραστηριότητα ούτε να αντιληφθεί οπτικά εύκολα ότι ένα οικείο πρόσωπο αν έρχεται ή φεύγει. Μπορεί αρκετά να δουλεύει μόνος του μια δραστηριότητα όρθιος ή καθιστός χωρίς να ενοχλεί τους άλλους, ενώ στον ελεύθερο χρόνο του μπορεί να απασχολείται μόνος του και ανεξάρτητα ενώ παράλληλα παίζουν δίπλα του άλλα παιδιά. Συμμετέχει στην ομάδα και αρκετές φορές με την βοήθεια της ειδικού παιδαγωγού παραμένει στην ομάδα κατά την διάρκεια της συνεδρίας.

Βέβαια η κοινωνική του ανταπόκριση στην βλεμματική επαφή με τον άκουσμα του ονόματος του είναι σε υψηλά επίπεδα καθώς ανταποκρίνεται στα οικεία πρόσωπα, σε οικείους συνομήλικες στο σχολείο όχι όμως σε άγνωστα πρόσωπα. Ανταποκρίνεται σε νοήματα και σε χειρονομίες και σε αρκετές οπτικές παροτρύνσεις όχι όμως σε οπτικές παροτρύνσεις όταν του ζητηθεί να κάνει κάτι. Αντιδρά με διαφορετικό τρόπο σε κάθε γνωστό του αλλά δεν δέχεται οδηγίες ή παροτρύνσεις ώστε να ασχοληθεί στον ελεύθερο χρόνο του. Επίσης δεν ανταποκρίνεται από μόνος του όταν του ζητηθεί βοήθεια, δεν ανταποκρίνεται στο χαμόγελο ούτε και στην χειραγία.

Στην εναλλαγή σειράς την πρώτη βδομάδα παρακολούθησης φάνηκε πως το παιδί δεν να περιμένει την σειρά του για πολύ ώρα χωρίς να αγγίζει τους άλλους, χωρίς να φεύγει από τις γραμμή που κάθονται όλα τα παιδιά. Μπορεί όμως μπορεί με παρότρυνση της παράλληλης στήριξης να εκτελέσει οδηγίες να συμμετάσχει σε επιτραπέζιες δραστηριότητες και να συμμετέχει σε όλες τις δραστηριότητες που γίνονται στο μάθημα της μουσικοθεραπείας.

Την δεύτερη και την Τρίτη βδομάδα που έγινε παρατήρηση δόθηκε βάση στις επικοινωνιακές του δεξιότητες. Συγκεκριμένα παρατήθηκε κατά πόσο πολύ χρησιμοποιεί λεκτικό ή μη λεκτικό σύστημα επικοινωνίας.

Το παιδί για να δηλώσει κάποιο αίτημα χρησιμοποιεί μη λεκτικό σύστημα επικοινωνίας σηκώνοντας χέρι όπου αυτό το έχει μάθει με την βοήθεια της παράλληλης στήριξης στο σχολείο. Ζητά βοήθεια με λεκτική επικοινωνία και συγκεκριμένα φωνάζοντας την λέξη «θέλω βοήθεια», ζητά άδεια ή διάλειμα λέγοντας την λέξη «στοπ».

Για να προσελκύσει την προσοχή των υπόλοιπων ατόμων στην αίθουσα κυρίως όμως την μουσικοθεραπεύτρια χρησιμοποιεί μη λεκτικό σύστημα επικοινωνίας δηλαδή σηκώνεται από την θέση και πάει στο άτομο που εκείνη την ώρα θέλει για παράδειγμα να παίξει. Αρνείται με μη λεκτικό τρόπο δείχνοντας την παλάμη του και όταν αρνείται κάποιο αντικείμενο κουνάει το δάχτυλο του και όταν δεν θέλει να εκτελέσει μια οδηγία λέει δεν θέλω.

Δεν μπορεί να σχολιάσει τον εαυτό του, άλλα άτομα, αντικείμενα ενέργειες, το σωστό ή το λάθος χρησιμοποιεί όμως λεκτικό σύστημα επικοινωνίας για να δηλώσει ότι τελείωσε μια δραστηριότητα ή σε ερωτήσεις που ξέρει να απαντά για τον εαυτό του. Ανταποκρίνεται επίσης σπάνια λεκτικά αλλά κυρίως δείχνοντας (μη λεκτικά) για να δώσει πληροφορίες για αντικείμενα ή πρόσωπα. Απαντά λεκτικά σε ερωτήσεις μικρές που απαντιούνται με ναι, όχι δεν ξέρω. Και τέλος όσον αφορά την λεκτική του επικοινωνία εκφράζει συναισθήματα του ακριβώς όπως νιώθει εκείνη την στιγμή.

Την τέταρτη βδομάδα παρατήρησης παρατηρήθηκαν πάλι οι κοινωνικές του δεξιότητες και κατά πόσο έχουν αυτές διαφοροποιηθεί μετά από ένα μήνα παρέμβασης. Έτσι λοιπόν, φάνηκε πως σε αυτό τον ένα μήνα έχει δοθεί σε δεξιότητες που το παιδί δεν είχε κατακτήσει. Παιδί από εκεί που δεν ανεχόταν καμία φυσική επαφή πλέον ανέχεται το αγκάλιασμα και την ώρα του μαθήματος από τέσσερα από τα οκτώ που είναι συνολικά στο τμήμα της μουσικοθεραπείας. Πλέον όταν είναι στεναχωρημένος εκφράζει τα συναισθήματα του και δεν ζητά μόνο την προσοχή της ειδικής παιδαγωγού που είναι μαζί του αλλά και της μουσικοθεραπεύτριας. Διαφορά επίσης παρατηρήθηκε και στο να αγγίζει τους ανθρώπους γύρω του.

Η βλεμματική του επαφή που ήταν σε σχετικά χαμηλά και δεν μπορούσε να παρατηρήσει τους άλλους γύρω του πλέον μπορεί και να αντιληφθεί πως κάποιο οικείο πρόσωπο έρχεται ή φεύγει. Δεν ανταποκρινόταν σε εντολές όταν του ζητηθεί κάτι ενώ μετά από ένα μήνα και με παρότρυνση έκανε ότι του ζητηθεί κάτι και μπορεί να περιμένει την σειρά του και να κάνει χειραγία και να ανταποκρίνεται στο χαμόγελο όλων.

Στα πλαίσια της παρατήρησης ακλούθησαν συνεντεύξεις από του ειδικούς που είναι υπεύθυνοι για την εκπαιδευτική του δραστηριότητα. Στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ έξι συμμετεχόντων (τεσσάρων ειδικών παιδियाγωγών, δυο μουσικοθεραπευτών) υπήρξαν διαφορετικές απόψεις.

Στις τρεις πρώτες ερωτήσεις οι συμμετέχοντες ρωτούνται μερικά προσωπικά στοιχεία. Όλοι απάντησαν και μέσω αυτών των ερωτήσεων έδειξαν πως οι περισσότεροι εργάζονται χρόνια στην ειδική αγωγή.

Στην τέταρτη ερώτηση ρωτήθηκαν γιατί επέλεξαν να εργαστούν στο χώρο της ειδικής αγωγής και συγκεκριμένα ,ε την μουσικοθεραπεία. Και όλοι απάντησαν ότι ήθελαν από την αρχή της καριέρας τους με την ειδική αγωγή και να ασχοληθούν με νέες και εναλλακτικές θεραπείες του αυτισμού. Στην Πέμπτη ερώτηση απάντησαν ποια μέθοδο μουσικοθεραπείας ακολουθούν, οι περισσότεροι απάντησαν καμία αλλά αυτοσχεδιάζουν ενώ δυο μουσικοθεραπευτές ακολουθούν την μέθοδο Orff.

Στην έκτη ερώτηση ρωτήθηκαν αν ο ρόλος της μουσικοθεραπείας είναι σημαντικός. Και οι απαντήσεις που λήφθηκαν και από τους έξι είναι πως ο ρόλος της είναι πολύ σημαντικός καθώς βοηθά το παιδί στην καθημερινή του ζωή για να αποκτή ανθρώπινες εμπειρίες. Ενώ στην έβδομη ερώτηση θα έπρεπε να απαντήσουν αν η μουσικοθεραπεία μπορεί να βοηθήσει στην καθημερινότητα ενός παιδιού. Και απάντησαν πως μπορεί να το βοηθήσει στην επικοινωνία με τους γύρω του αλλά και να ελέγχει την συμπεριφορά του. Από τις δυο παραπάνω απαντήσεις των συμμετεχόντων καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως σημειώνεται βελτίωση στα προβλήματα συμπεριφοράς του παιδιού μετά την παρέμβαση της μουσικοθεραπείας (ερώτημα που προέκυψε από τα ερευνητικά ερωτήματα).

Στην όγδοη ερώτηση ρωτήθηκαν αν η μουσικοθεραπεία συμβάλει θετικά στην ανάπτυξη των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε παιδιά με αυτισμό. Και όλοι απάντησαν πως ναι όντως συμβάλει γιατί μέσα από την μουσική βελτιώνεται η επίγνωση του εαυτού τους καθώς και η σχέση με τους υπόλοιπους γύρω του. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει μέσω του ερευνητικού ερωτήματος αν ενισχύεται η θετική κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή.

Στις υπόλοιπες οκτώ ερωτήσεις οι συμμετέχοντες που είναι υπεύθυνοι για την εκπαιδευτική δραστηριότητα του παιδιού ρωτούνται πως γίνεται το μάθημα και πως είναι η συμπεριφορά του μέσα στην τάξη. Και από τις απαντήσεις φάνηκε πως το παιδί είναι αρκετά λειτουργικό και με καλό δείκτη νοημοσύνης.

Η τελευταία ερώτηση που ρωτήθηκαν οι συμμετέχοντες είναι πως συμπεριφέρεται το παιδί μετά την μουσικοθεραπεία και καταλήξαμε στο συμπέρασμα πως μετά το τέλος κάθε συνεδρίας η μουσικοθεραπεία έχει θετική επίδραση στο παιδί.

Από τις έξι συνολικά συνεντεύξεις που έγιναν για την υλοποίηση της έρευνας καταλήγουμε στο συμπέρασμα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων και από τα ερευνητικά ερωτήματα πως υπάρχει θετική επίδραση στην συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού μετά την υλοποίηση της μουσικοθεραπείας, πως σημειώνεται βελτίωση στα προβλήματα συμπεριφοράς του παιδιού μετά την παρέμβαση της μουσικοθεραπείας και τέλος ενισχύεται η γενικότερη θετική κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή.

Συμπεράσματα

Ο αυτισμός θεωρείται από τον Κάκουρο και την Μανιαδάκη (2005) αναπτυξιακή και νευρολογικής φύσεως διαταραχή. Αν και τα κύρια αίτια του είναι ακόμα άγνωστα παρόλα αυτά πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν πως μπορεί να οφείλονται σε σύνθετες αιτίες. Τα άτομα που βρίσκονται στο αυτιστικό φάσμα ζουν και βλέπουν τον κόσμο με διαφορετικό τρόπο σε σχέση με τους υπόλοιπους γύρω τους (Αναγνωστοπούλου, Μάντη 2009). Για τα άτομα αυτά ο κόσμος τους είναι γεμάτος χρώματα, ήχους, εικόνες και οσμές και τα ερεθίσματα που δέχονται είναι δύσκολο να τα ενστερνιστούν και έτσι τους προκαλείται σύγχυση. Η κατανόηση των ποιοτικών αποκλίσεων των ατόμων με αυτισμό, οδήγησε στην δημιουργία νέων και διαφορετικών ψυχοεκπαιδευτικών παρεμβάσεων, που προωθούν την εξέλιξη, την ανεξαρτησία και την ποιότητα της ζωής και του ίδιου του ατόμου αλλά και του οικογενειακού του περιβάλλον.

Όσο αφορά την μουσικοθεραπεία από την άλλη αξίζει να σημειωθεί ότι η εφαρμογή της μουσικής παρουσιάζει καταλυτική στη ανάπτυξη του ατόμου, καθώς συμβάλλει θετικά στην νοητική, αισθητηριακή, κοινωνική ψυχοκινητική και επικοινωνιακή ανάπτυξη, όπου στην επικοινωνία συμβάλλει ιδιαίτερα καθώς η επικοινωνία θεωρείται επιτακτική ανάγκη για την ειδική αγωγή στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, φαίνεται πως η εργασία αφορά στον σχεδιασμό μια έρευνας που είχε σκοπό την διερεύνηση της ανάπτυξης των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων μετά την επίδραση της μουσικοθεραπείας σε παιδιά με αυτισμό. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν την ερευνητική υπόθεση και τα ερευνητικά ερωτήματα καθώς φάνηκε βάση των αποτελεσμάτων, ότι η μουσικοθεραπεία όχι μόνο επιδρά θετικά στον αυτισμό γενικά αλλά κυρίως στην κοινωνική και επικοινωνιακή δεξιότητα κάτι που τα παιδιά με αυτισμό πάσχουν.

Η έρευνα έλαβε μέρος σε ένα κέντρο ειδικής αγωγής κατά την διάρκεια του διαστήματος δυο μηνών (10 Μαρτίου έως 30 Απριλίου 2016). Τα αποτελέσματα της έρευνας βασίστηκαν στην συνέντευξη και για την επαλήθευση της έγινε δομημένη παρατήρηση για την καταγραφή της πλήρους συμπεριφοράς του παιδιού με αυτισμό. Η έρευνα έδειξε πως η μουσική για τον αυτισμό είναι σημαντική καθώς αναπτύσσει έτσι πολλούς τομείς και κυρίως δίνει στον θεραπευόμενο την ευκαιρία έκφρασης μέσω της μελωδίας. Όπως συμπεράναμε από τα παραπάνω τονίζεται η σπουδαιότητα της μουσικοθεραπείας στην εκπαιδευτική διαδικασία ενός παιδιού με αυτισμό.

Ωστόσο κατά την διάρκεια της έρευνας υπήρχαν και κάποιοι περιορισμοί. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε πως το δείγμα ήταν μικρό με αποτέλεσμα τα συμπεράσματα σε ένα ευρύτερο πληθυσμό. Παρόλα αυτά, και με βάση τις έρευνες που ήδη έχουν γίνει πάνω στο υπάρχον θέμα, επιβεβαιώνονται τα στοιχεία και παράλληλα εμπλουτίζουν την βιβλιογραφία καθώς δεν έχει γίνει η συγκεκριμένη έρευνα. Επίσης, στην έρευνα υπήρξε διαρροή κάτι που δυσκόλεψε πολύ την διεξαγωγή της έρευνας, για το γεγονός πριν την διεξαγωγή χάθηκε το δείγμα, παρόλα αυτά η ερευνήτρια κατάφερε σε διάστημα μιας μέρας να βρει ίδιο δείγμα με αυτό που είχε επιλεγεί από την αρχή της έρευνας.

Τέλος συστήνεται στο μέλλον να γίνει μια έρευνα που θα αφορά την επίδραση της μουσικοθεραπείας στην ανάπτυξη των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε ένα μεγαλύτερο πληθυσμό που αφορούν παιδιά που παρακολουθούν συνεδρίες μουσικοθεραπείας.

Από τα παραπάνω μπορεί να συμπεράνει ότι η μουσικοθεραπεία επιδρά θετικά στα παιδιά με αυτισμό στην ανάπτυξη τόσο των επικοινωνιακών δεξιοτήτων όσο και των επικοινωνιακών δεξιοτήτων κάτι που πράγματι τα παιδιά με αυτισμό δεν έχουν επίκτητα.

Βιβλιογραφία

- Αβραμίδης, Η. & Καλύβα, Ε. (2006) *Μέθοδοι έρευνας στην ειδική αγωγή: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Παπαζήσης
- Αργυρίου, Γ. & Κασσού, Β. (2014) *Θεωρητική ανάλυση στα είδη έρευνας: Ποσοτική και Ποιοτική*. Πτυχιακή Εργασία. Αθήνα: Τ.Ε.Ι. Πειραιά.
- Αναγνωστοπούλου, Α., Μάντη, Α., (2009) *Αυτισμός: Μουσικοθεραπεία και εναλλακτικές θεραπευτικές προσεγγίσεις*. Ιωάννινα: Α.Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.
- Βογινδρούκας, Ι., (2005) *Διαταραχές επικοινωνίας και του λόγου στον αυτισμό- εναλλακτικά συστήματα επικοινωνίας*, Διεπιστημονική Προσέγγιση Αυτισμός. Ηράκλειο: Ζωοδόχος Πηγή. pp 17-33.
- Γουρνιεράκη Κ., Μπαλωμενάκη (2009) *Αυτισμός στην Παιδική και Εφηβική Ηλικία, Απόψεις Γονέων και Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας*. Ηράκλειο: Α.Τ.Ε.Ι Κρήτης
- Cohen L., Manion L. & Morrison K., (2007) *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Cole, M., (2009). *Literature Review and Manual: Animal- Assisted Therapy*, University of Lethbridge. Διαθέσιμο στο : <https://www.uleth.ca/dspace/bitstream/handle/10133/758/cole%2c%20mary.pdf?sequence=1> , Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 27/11/2015
- Frith. U., (2009) *Αυτισμός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κάκουρος Ε., Μανιαδάκη Κ. (2005) *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων: Αναπτυξιακή προσέγγιση*. Τυπωθήτω: Αθήνα.
- Κυπριανός Π., (2014) *Κώδικας δεοντολογίας της έρευνας*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο πατρών.
- Κάργιου Κ., (2012) *Η Μουσική ως Μέσο Αντιμετώπισης της Αυτοτραυματικής Συμπεριφοράς Ατόμων με Αυτισμό: Μια Πιλοτική Έρευνα για τις Απόψεις Μουσικοθεραπευτών*. Αθήνα.
- Λεβή Σ.,(2007) *Μουσικοθεραπεία*. Διαθέσιμο στο: <http://www.noesi.gr/node/1699> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 27/11/2015
- Νότας Σ., (2004) *Το Φάσμα του Αυτισμού- Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές Ένας Οδηγός για την Οικογένεια*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- Παρασκευοπούλου, Ε., (2009) *Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις*. Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology
- Πανεπιστήμιο Πατρών, (Χ.Χ) *Επιλογή Σπουδών και η Επίδραση του Διδάσκοντα στην Πορεία του φοιτητή- Μια Ποιοτική Έρευνα* Πάτρα.
- Παπαδάκη Α., (2013) *Μουσικοθεραπεία: Ο Ρόλος και η Σημασία της*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης: Ιδιωτική Έκδοση.
- Πασχαλιώρη, Β. (2005) *«Η ποιοτική μέθοδος της «συμμετοχικής» παρατήρησης: Επιστημάνσεις και προβληματισμοί», Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*. Διαθέσιμο στο: <http://www.pischools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos10/020-033.pdf> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 22/11/2015.
- Τοράκη Κ., (2007) *Αξιολόγηση Πληροφοριακών Συστημάτων και Υπηρεσιών Πληροφόρησης*. Ιόνιο Πανεπιστήμιο: Ιδιωτική Έκδοση

- Χαρτίδης κ., (2000) *Αξιολόγηση της Δεοντολογίας και της ηθικής της Έρευνας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Ψαρρού Μ., Ζαφειρόπουλος Κ., (2001) *Επιστημονική Έρευνα- Θεωρία Και Εφαρμογές Στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Τυπωθητό
- Τάτση Κ., Τσούτση Α., (2007) *Ειδικές Θεραπείες στον Χώρο της Ψυχικής Υγείας*. Θεσσαλονίκη: Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Υγείας.
- Wing L., (2000) *Το Αυτιστικό Φάσμα: Ένας Οδηγός για Γονείς και Επαγγελματίες*. Αθήνα: ΕΕΠΑΑ
- Wellington, j., (2000) *Educational research contemporary issues and practical approaches*. USA: Bloomsbury
- Ζαφειρόπουλος, Κ., (2005). *Πως γίνεται μια επιστημονική έρευνα; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*, Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ
- Βογινδρούκας, Ι., Καλομοίρης, Γ., Παπαγεωργίου, Β. (2007) *Αυτισμός: θέσεις και προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ταξιδευτής (β' έκδοση)
- Γενά, Α. (2002) *Αυτισμός και διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές*. Αθήνα: Ζαφειρόπουλος.
- Bryman, A. (2008) *Social Research Methods. 3rd ed.* New York: Oxford University Press.
- Μακρής, Ι., & Μ ακρή, Δ. (2003). *Εισαγωγή στη μουσικοθεραπεία*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Νότας, Σ., & Μαυροπούλου, Σ. (2004). *Το παζλ του αυτισμού*. Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συμποσίου. Τον τίτλο. Λάρισα: 'Ελλά'.
- Χίτογλου- Αντωνιάδου, Μ., Κεκές, Γ., Χίτογλου- Χατζή, Γ. (2000). *Αυτισμός- Ελπίδα (utisme- Espoir, 2*University Studio Press. ^η έκδοση). Θεσσαλονίκη University Studio Press.
- Jordan, R., & Powell, S. (2000). *Κατανόηση και διδασκαλία των παιδιών με Αυτισμό*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Παιδιών.
- Jordan, R., & Powell, S. (1995). *Understanding and Teaching Children with autism*. Wiley.
- Βογινδρούκας, Ι., & Sherratt, D. (2005). *Οδηγός εκπαίδευσης παιδιών με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές*. Αθήνα: Ταξιδευτής, (β' έκδοση).